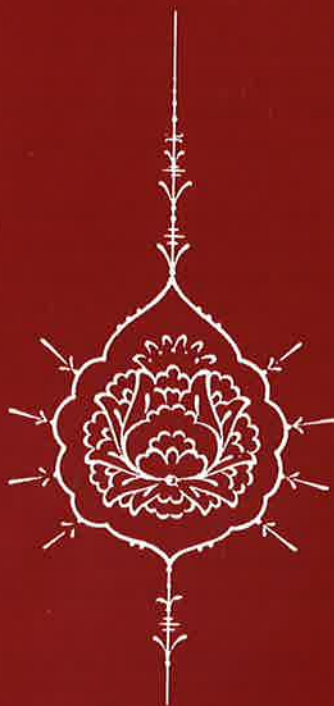

İLMÎ ARAŞTIRMALAR

Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri

İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul 2000.

9

SATIRARASI FARŞÇA VE TÜRKÇE TERCÜMELİ BİR KUR'AN YAZMASININ İKİ PARÇASI*

János ECKMANN

Çeviren: Ayşe Gül SERTKAYA

Dublin'deki Chester Beatty Kütüphanesi'nde, A. J. Arberry tarafından fevkalade bir katalogda¹ tavsif edilmiş olan, 244 tezhibli Kur'an ve Kur'an parçası mevcuttur. Bu koleksiyonda, her biri sadece bir yapraktan ibaret, Farsça ve Doğu Türkçe (Orta Türkçe)'siyle satırrası tercüme ihtiva eden, iki parça vardır. Onlar, Arberry'nin katalogunda aşağıdaki gibi tavsif edilmişlerdir:

No. 54. Sûre IV. 176'dan Sûre V. 1'e kadarki bölümü ihtiva eden bir küçük parça. Satırrası Farsça ve Türkçe tercüme, her sahifede 3 satır olan, 27 x 29,2 cm ebadında, sağlam kağıtlı bir yaprak. Esas yazı büyük *sülûs*'le, tali kısım *nesih*'le, H. 7 / M. 13. yüzyılda, yazılmıştır. Ciltsiz (Yazma 1606).

No. 55. Sûre XXVII. 73-75'i ihtiva eden bir küçük parça. No 54 ile eş, sağlam kağıtlı bir yaprak. Ciltsiz. (Yazma 1630).

Son yıllarda, Kur'an'ın Doğu Türkçesi ile yapılmış satırrası tercümeleri ile, bilhassa aşağıdakilerle ilgilendim.

1. Manchester (İngiltere), John Rylands Kütüphanesi, Arapça Yazmalar, 25-38. Aşağı-yukarı üçte ikisi eksik olan, hacimli fakat nathamam bir yazma. Bu nüsha, satırrası Farsça bir tercümei de ihtiva etmektedir.²

* János Eckmann'ın bu makalesi, Central Asiatic Journal, XIII/4 (1969), s. 287-290'daki "Two Fragments of a Koran Manuscript with Interlinear Persian and Turkic Translations" başlıklı İngilizcesinden Türkçeye Yard. Doç Dr. Ayşe Gül Sertkaya (İÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü) tarafından çevrilmiştir.

¹ Arthur J. Arberry, *The Koran Illuminated. A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*. 71 levha ile. Dublin, 1967.

² A. Mingana tarafından yapılan ilk inceleme "An Old Turki Manuscript of the Koran", *Moslem World*, VI/5 (1915), s. 391-398; aynı yazar tarafından yapılan tavsifi *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the John Rylands Library Manchester* (Manchester, 1934), s. 27-30. Bk. benim makalem "Doğu Türkçesinde bir Kur'an çevirisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (Ankara, 1968), s. 51-59. Türkçe metnin bir sözlüğü tarafımdan hazırlanmaktadır.

2. İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, No 73. H. 734 / M. 1333-1334'de, Şiraz'lı Muhammed b. el-Ḥācc Devletşāh tarafından istinsah edilmiştir. O, satırarasında yalnız Türkçe tercüme ihtiva eden tam bir yazmadır.³

3. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi. Hekimoğlu Ali Paşa Bölümü. No 2 (Eskiden Millet Kütüphanesi, aynı bölüm, No 951'de kayıtlı idi). H. 764 Rebī'ü'l-âhîr / Ocak-Şubat 1363 tarihli. O, tamam bir nüshadır ve sadece bir Türkçe satırarası tercüme ihtiva eder.⁴

1968'de İngiltere'ye yaptığım bir inceleme seyahatim esnasında, Manchester'deki Rylands nüshasını görmek fırsatını buldum. Chester Beatty Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazmalara bakmak temel amacıyla Manchester'den Dublin'e gittim. Özellikle yukarıda bahsedilen iki parça ile ilgilendim, çünkü Arberry'nin kataloğunda verilen tavsifleri Rylands yazmasına aynen uyuyordu. Acaba bu parçalar bu yazmaya mı ait yoksa şimdiye kadar bilinmeyen Kur'an tercümesinin yazmasının bir bölümü mü diye merak ettim. Onları incelerken, durum benim için birdenbire aydınlandı, Onlar Rylands yazmasının iki kayıp yaprağıydı.

Sûre 4 : 177 (Arberry'nin kataloğunda söylendiği gibi 176 değil)'den bir parça ihtivâ eden 54 numaralı (Yazma 1606) bölümdeki kısa metin Rylands yazmasındaki bir eksiği tamamlar. Bunu izah etmek için 54 numaralı bölümdeki metni takip eden Rylands yazmasındaki metni veriyorum.

(Sûre 4 : 177, Rylands yazması) *Aça tilâyürlär sendä. Aygıl: Tanğrı aça berür sizkâ kalâla içindä. Agar bir är halāk bolsa, yok aňgar 'ayâl ham aňgar kız kadaş, aňgar ol kim yarusını qoğsa; ol mîrâş alur anda, agar bolmasa aňgar 'ayâl. agar bolsalar ikägü, ol ikikâ çahâr dâng andın kim* (Burada metin kesilir No 54'te devam eder) *qoğtı. Agar bolsalar kadaşlar, äränlär, tişiler, ärkäkkä iki tişi iki mänğizlig. Bâlgürtür Tanğrı sizkâ kim qışmaň tep. Ol Tanğrı kamuğ nänğni bilgän* (Sûre 5) *Başladım Tanğrı atı birlä, üküş rahmätlig, ulaşu yarlıkağan.*

³ İlk olarak Abdülkadir Erdoğan tarafından ele alınan "Kur'an tercümelerinin dil bakımından değerleri", *Vakıflar Dergisi*, I (1938), s. 47-51. Makalemden geçen bu tercümenin bir lengüistik analizi "Eine ostmitteltürkische intirlineare Koranübersetzung", *Ural-Altische Jahrbücher*, XXXI (1959), s. 72-85. İlk 31 sahifemin tıpkıbasımı Abdülkadir İnan tarafından yayımlandı. *Kur'ân-ı Ker'im'in Türkçe tercümeleri üzerinde bir inceleme* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Kur'an-ı Kerim hakkında Umumi Eserler Serisi. Nr. 1). Ankara 1961 (s. 25-55 tıpkıbasım).

⁴ Bu ve diğer Doğu Türkçesi Kur'an tercümeleri *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, (Wiesbaden, 1964), s. 295-296 ve 367-368'deki makalelerimde özet olarak yer aldı. Çeşitli Kur'an tercümelerinin metinlerinden kısa seçmelerin bir karşılaştırılması için Zeki Velidi Togan'ın "The Earliest Translations of the Qur'an into Turkish", *İslâm Tetkikleri enstitüsü Dergisi*, IV (İstanbul, 1964), s. 1-19 adlı makalesine bk.

Tercüme

(Rylands yazması) Beyan için sana soracaklar. Söyle: Allah *kalâla* (ebeveyni de çocuğu da olmayan kişi) hakkında buyurur. Bir adam ölürse, [ve] çocuğu yoksa, ve bir kız kardeşi varsa, adamın mirasının yarısı kızın olur; eğer kızın çocuğu yoksa, adam onun mirasçısı olacaktır. Eğer iki [kızkardeş] varsa, onlar ikisi adamın mirasının üçte ikisini alırlar. (Bölüm 54) Eğer birader varsa, erkek [ve] kadın, erkek [payda] iki kadın gibidir. Allah doğru yoldan çıkmayasın diye sana doğruyu gösterir. Tanrı herşeyi bilendir. (Sûre 5) Esirgeyen ve bağışlayan Tanrının adıyla başladım.

Bölüm No 55 (Yazma 1630) 'daki Türkçe metin şöyle devam eder:

(Sûre 27 : 73-75)⁵ *Kaçan ol bu va'da, agar cın ârsâ sizlär? Aygıl: Bolğay kim bolsa münğäşmiş sizkâ amarı ol kim ewdürür sizlär. Bütünlükün sening İdınğ fazl ya'nı artuqluk idisi boğun üze, ançası bar üküşläri şükr kılmazlar. Bütünlükün säning İdınğ* (Metin sona eriyor)

Tercüme

Bu söz vukuu bulduğunda, eğer doğru sözlüysen? Söyle: Telâş ettiğin bazı şeyler peşinden gelirler. Tabii ki, senin Tanrın insanoğluna karşı cömerttir, fakat çoğu insan şükretmeyi bilmez. Elbette senin Tanrın ...

İki parçadaki bu kısa metin Rylands yazmasında ifade edilmeyen sadece bir tek kelime ihtiva eder, şöyle ki *münğäş-* (مونكاش) (55. bölümde) 'birisinin arkasında atın üstüne oturmak'. Arapçası *radıfa* 'birisinin arkasında ata binmek (aynı hayvana), ardından gitmek / sonra, ardından yakın takip etmek'. Farsça *az pay bar-âmadan*. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi yazmasında *minğäş-* (منكاش) (s. 556: 9). Krş. Kâşgarî. *minğäş-* / *münğäş-* 'ekhat, verkhom vdvoem',⁶ Bu fiilin faktitif şekli *Veled İzbudak* tarafından verilmiştir.⁷ *mingäştirdi anı* 'onu bindiği atın ardına bindirdi, terdif etti', *mingäştirdi nesnelerni* 'bazı şeyleri biribiri ardından teraküm ettirdi, biribiri ardından getirip dizdi, topladı'. Çağdaş Türk lehçelerinde de; Özb. *mingaş-* 1. 'sadit'sya vdvoëm (na loşad', na velosiped i. t. p.)'⁸, Yeni Uygur. *mingäş-* 'sidet' vdvoem na loşadi, osle',⁹ Krş. Radloff, IV, 2150'de de.

⁵ Rylands yazması Sure 27. Sûrenin bazı bölümlerini havidir.

⁶ V. V. Nadelyaev, *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad, 1969.

⁷ *El-İdrâk Haşiyesi* (İstanbul, 1936), s. 35.

⁸ A. K. Borovkov, *Russko-uzbekskiy Slovar'*, Moskova, 1959.

⁹ Burhan Şahidi, *Uygurçâ-Hânsiçâ-Ruşçâ Lugat*, Peking, 1953,

ÇEVİRENİN NOTU

Mütevefffa Prof. Dr. J. ECKMANN'ın hayatı ve eserleri için bk.

Osman F. SERTKAYA, "János Eckmann (21.VIII.1905-22.XI.1971). Hayatı ve Eserleri", János ECKMANN, *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., No 635, Ankara, 1996, s. V-XVIII; Hasan EREN, *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*, Ankara, 1998, s. 153-155.

J. ECKMANN'ın bu makalesinin iki numaralı dip notunda "Türkçe metnin bir sözlüğü tarafımdan hazırlanmaktadır" cümlesinde belirttiği Rylands yazmasının Sözlüğü ECKMANN'ın ölümünden sonra Macar İlimler Akademisi yayınları arasında *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation* (Bibliotheca Orientalis Hungarica, XXI, Akademiai Kiado, Budapest, 1976, 359 s.) başlığı ile yayımlandı. Bu Sözlük hakkında görebildiğim tanıma ve araştırmalar şunlardır:

- 1a. Osman F. SERTKAYA, "János ECKMANN, *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Akademiai Kiado, Budapest 1976, 359 s.", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII, İstanbul 1977, s. 280-285.
- 1b. Osman F. SERTKAYA, "Karahanlı Türkçesi üzerine yeni neşriyat: János ECKMANN, *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Akademiai Kiado, Budapest, 1976, 359 s.", *Türk Kültürü*, XV/176, Haziran 1977, s. 491(33)-496(38).
2. V. L. MENAGE, "Janos ECKMANN: *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*. (Bibliotheca Orientalis Hungarica, XXI.) 359 pp. Budapest: Akademiai Kiado, 1976. £ 14.40.", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLII/1, 1978, s. 216.
3. Robert DANKOFF, "J. Eckmann, *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation* (Budapest, 1976)", *Journal of The American Oriental Society*, 98/2, 1978, s. 135-137.
4. Karl [Heinrich] MENGES, "Etymologische Notizen zu Eckmanns Mittel-Türkischem Tafsir", *Wiener Zeitschrift für die Kunde Des Morgenlandes*, 70, 1978, s. 35-52.
5. Andras J. E. BODROGLIGETI, "The Technique of the Glossist as a Key to Understanding the Lexical Material of Early Eastern Middle Turkic Interlinear Qur'ân Translations", *Ural-Altaic Yearbook*, L, 1978, s. 17-24.
6. Andras J. E. BODROGLIGETI, Review of MTG in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. XI/1, 1980, s. 130-134.
7. Semih TEZCAN, "János Eckmann: *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*. Bibliotheca Orientalis Hungarica XXI, Akadémiai Kiadó, 1976, 359s.", *TDAY-Belleten* 1978-1979 (1981), 279-294.
8. Ralph JAECKEL, "Recently Discovered Notes by Eckmann for His "Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation"", *Ural-Altaic Yearbook*, 53 (1981), 76-87.
9. Robert DANKOFF, "Some Notes on the Middle Turkic Glosses", *Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 5, 1981 (1983), 41-44.